

KLANICZAY TIBOR, AZ MTA LEVELEZŐ TAGJA FELSZÓLALÁSA

Heckenast Gusztáv periodizációs javaslatát nagy örömmel üdvözölöm, s azt mind részleteiben, mind egészében igen figyelemre méltónak, s a korábbi korszakolásnál sikeresebbnek tartom. Munkája eredményessége nem kis részben annak köszönhető, hogy szakítva minden egyoldalúsággal, a történelem valamennyi jelenségét, s ezzel együtt a rokontudományok periodizációs tapasztalatait is számításba veszi, s így egy komplex, egységes periodizáció kialakítására törekszik. Minthogy egy társadalomnak csak egyetlen egységes története van, s egységes életmegnyilvánulásai nem alkotnak egymástól független történelmet, elvileg a periodizáció is csak egységes lehet. Véleményem szerint nem periodizálható másképpen a gazdaságtörténet, mint a művelődéstörténet vagy az irodalomtörténet. Ezen azt értem, hogy ugyanazok a periódusok, korszakok jelentkeznek a történelem minden ágában, legfeljebb bizonyos kisebb kronológiai eltolódásokkal. A korszakokat mint a fejlődés fázisait kell felfognunk, s e tekintetben — ha nem is évszámok szerinti egybeesésnek — de mindenképpen határozott párhuzamosságnak kell lennie a különböző történelmi diszciplínák periodizációjában.

Egy ilyen elvileg egységes, valamennyi érintett tudományág számára alkalmas korszakolás létrejöttének természetesen az a feltétele, hogy minden tényezőt figyelembe vegyünk, ne szorítkozunk csak a politikai, csak a gazdasági vagy csak a művészeti szféra jelenségeire. Heckenast javaslatai ebbe az irányba haladnak, s többek között jelentős közeledést mutatnak ahhoz a periodizációhoz, amelyet az irodalomtörténeti kézikönyv első két kötete képvisel. Nem mintha az irodalmi fejlődés nagy változásait, korszakos fordulóit tekintené irányadónak a gazdasági, társadalmi és politikai történet számára, hanem azért, mert a művészi, kulturális szférában olykor szembeötlőbben, felismerhetőbben jelentkeznek a nagy fordulatok, mint az alap fejlődésében, vagy pedig az utóbbinak a kutatása elmaradottabb. A szellemi, művészeti tényezők erőteljes figyelembevételre a történelmi periodizációnál semmiképpen sem je-

lenti ugyanis a gazdasági alap elsődlegessége elvének a feladását, sőt ellenkezőleg, éppen ezt fogja jobban kidomborítani. Hiszen az irodalom korszakfordulói mindig alapvető gazdasági-társadalmi átalakulások függvényei, még akkor is, ha a kutatás még nem tárta fel ez utóbbiakat. Ilyenkor éppen a felépítmény jelenségei figyelmeztethetnek az alap esetleg még észre sem vett, rejtett változásaira. Midőn azt valljuk, hogy a helyes, egységes történeti periodizáció az alap változásainak a függvénye, akkor ezalatt nem azt értjük tehát, hogy a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások mindenkori színvonalához, eredményeihez kell mechanikusan igazodni.

E most jelzett összefüggésben kell említést tennünk a stílusok, pontosabban a korstílusok kérdéséről, ami körül sok félreértés van forgalomban. Vannak, akik azt hiszik, hogy stílusok alkotják a periodizáció vezérlő elvét, másrészt vannak, akik azt képzelik, hogy a stílusok figyelembevétele, stíluskategóriák emlegetése már eleve stílustörténeti felfogás, szellemtörténeti alapon. Pedig erről szó sincs. Ha valaki azt hinné, hogy létezik egy stílustörténeti alapon kialakított történeti periodizáció, az odajutna, ahová a stíluselméletek nyugati teoretikusai, akik kifejtik, hogy a *stílusváltozások* semmiből sem magyarázhatók, minthogy a teremtés misztériumának a következményei. Mi azonban nem tekinthetjük a stílusváltozásokat a teremtés misztériumának, hiszen ezek mindig a művészetek egész strukturális változásával járnak együtt, amelyek feltétlenül valami lényeges, döntő társadalmi-gazdasági változás következményei. Ebből következik azonban, hogy a korstílusok változásai sok figyelmeztető szempontot jelenthetnek és szolgáltathatnak a periodizáció szempontjából. A korstílusok változásai nem okai, de szimptomái, mégpedig könnyen felismerhető szimptomái a korszakfordulóknak, s ezért *nem alapul-, de figyelembevételük* feltétlenül hasznos, sőt szükséges.

Egy egységes történeti periodizáció kidolgozása csak igen hosszú történeti folyamat eredménye lehet; nem teremthető meg valaminő határozattal, s nem oldható meg egyik vagy másik történeti diszciplína nagyobb tekintélye alapján. Valamennyi történeti tudományak, illetve a történelem valamennyi szakágazatának a saját anyagán, annak belső összefüggései szerint kell egyre finomítania a periodizációt és akkor ezek a törekvések egymást támogatják és előbb-utóbb találkozni fognak. Ennek jeleit mutatja a mostani vita is, különösen az ún. kései feudalizmus kérdésében. Ehhez magam is szeretnék néhány megjegyzést fűzni.

Heckenast vitaindító referátuma, megtartva azt a hagyományos korszakolást, mely szerint a feudalizmus története korai, virágzó,

kései és bomló szakaszokra oszlik, a kései feudalizmus időhatárait az eddig elfogadott 1526—1790 helyett a XV. század közepén, illetve a XVIII. század hetvenes éveinél vonta meg. Az 1450 körüli korszakhatár kijelölésében az újabb várostörténeti és társadalomtörténeti eredmények mellett fontos szerepe volt annak a ténynek, hogy az irodalomtörténetírás erre az időpontra rögzítette a magyar reneszánsz kezdetét. Heckenast Gusztáv felfogása szerint így az irodalomtörténet reneszánsz és barokk periódusa egyetlen történeti korszaknak, a kései feudalizmus korának felelne meg. A történeti és irodalomtörténeti periodizáció már ezáltal is közelebb került egymáshoz s tulajdonképpen ezt a tendenciát erősíti Pach Zsigmond Pálnak Heckenast téziseit támadó hozzászólása is.

Pach nem tartva azt elfogadhatónak, hogy a XV. század második felét, illetve hogy általában a magyar reneszánszot már késő feudalizmusnak minősítsék, rendkívül meggyőzően mutatta be a reneszánsz kori földesúr és a késő feudalizmust reprezentáló nagybirtokos között levő alapvető különbséget. Ebből azonban azt a nehezen elfogadható következtetést vonta le, hogy valahol a XVI. század első felében kell megvonni a korszakhatárt az érett, illetve a kései feudalizmus között. Pedig érveléséből nem ez következik logikusan. Ugyanis azok a súlyos érvek, amelyeket Heckenast az 1450 körüli korszakhatár bizonyítására összefoglalt, nem vették el hatályukat, másrészt a Pach által jellemzett reneszánsz típusú főurat nem a XVI. század közepén, hanem csak 1600 körül váltotta fel végleg a kései feudalizmusra jellemző robotoltató nagybirtokos. Pach érvei tehát tulajdonképpen a reneszánsz és a barokk korszak gazdasági alapjai közti különbséget domborították ki, s így amit Heckenast még elmulasztott, azt ő pótolta, és így még közelebb hozta a történeti periodizációt az irodalomtörténetihez. Heckenast és Pach külön-külön meggyőző érvelése ugyanis csak úgy egyeztethető össze, ha egy, a XV. század közepétől kezdődő és kb. 1600-ig, valamint innen a XVIII. század derekáig tartó két, egyenrangú korszakkal számolunk.

Hogy történészeink nem jutottak el e kézenfekvő felismerésig, annak talán az a fő oka, hogy túlságosan ragaszkodnak ahhoz a fikcióhoz, mely szerint e kelet-európai nemzetek, illetve országok történetében a feudalizmus feltétlenül négy főkorszakra oszlik, nevezetesen a korai, érett, kései és bomló szakaszokra. Ez az absztrakt séma nem számol azzal, hogy az érett feudalizmusból az ún. kései, vagyis meghosszabbított feudalizmusba való átmenet maga is egy hosszú folyamat — külön korszak. A kelet-európai országokra jellemző ún. kései feudalizmus nem közvetlenül a feudalizmus érett korszakát váltja fel, hanem egy olyan átmeneti korszakot,

amikor amellet, hogy még jelen vannak az érett feudalizmus jelenségei, éles harc folyik a feudalizmus bomlásának és megmentésének, újraerősödésének tendenciái között. Ez utóbbiaknak a végleges győzelme, ami nálunk 1600 körül következett be, jelenti a kései feudalizmus periódusának a kezdetét, teljes összhangban az irodalom és a művészetek barokk korszakának kibontakozásával. Az ezt megelőző átmeneti kor pedig a reneszánsznak felel meg, mely nem sorolható sem az érett, sem a kései feudalizmus korszakába, s amelyet nem utolsósorban az jellemez, hogy megjelennek benne — sok esetben csak gyenge hatásfokkal és átmenetileg — a feudalizmus bomlásának megnyilvánulásai is. A reneszánsz kultúra és művészet ugyanis elképzelhetetlen a feudális gazdasági és társadalmi rend megingása, végleges (mint Hollandiában, Angliában) vagy átmeneti (mint Németországban, Magyarországon) válsága nélkül.

A kutatások és új felismerések logikája tehát óhatatlanul az egységes periodizáció létrejöttéhez vezet. Nem kell attól félni, hogy az irodalom vagy a művészet sajátosságai elsikkadnának egy ilyen komplex periodizáció alkalmazásakor. Hiszen nem a történelem valamelyik szektorának a többire való ráerőltetéséről van szó, hanem a történelem valamennyi aspektusának figyelembevételével kialakított korszakolásról.